

Питання гендерної рівності в конституційному процесі

Зміст

Вступ.....	1
1. Проблема паритетності жінок і чоловіків у Конституційній Комісії.....	1
2. Конституційно-правове закріплення гендерної рівності в Україні.....	2
3. Дискусійні положення Конституції України у сфері гарантування рівності прав і свобод чоловіка та жінки.....	4
Висновки.....	6

В Україні продовжується конституційна реформа спрямована на розвиток демократичної правової держави та європейську інтеграцію. Рівні права і можливості для обох статей є одним із основних принципів демократії та поваги до людини. Гендерна рівність пронизує всі положення Конституції України. Фактично Основний закон визначає гендерну стратегію для нашої держави. З огляду на це було досліджено конституційно-правове закріплення гендерної рівності в Україні. Визначено дискусійні положення Конституції України у сфері гарантування рівності прав і свобод чоловіка та жінки. Наведено шляхи подолання недосконалості формулювань у статтях Основного Закону щодо паритетності статей в українському суспільстві.

Вступ

Протягом останніх десятиліть в українському суспільстві відбуваються суттєві зміни у осмисленні та легітимації гендерних відносин, постійно робляться кроки по запровадженню інституційного механізму забезпечення гендерної рівності. Успішне впровадження і регулювання гендерних відносин у суспільстві передбачає утвердження цінності гендерної рівності як у суспільстві загалом, так і різних його інституціях зокрема. Це, насамперед, недопущення гендерної дискримінації, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень (у першу чергу, у сфері політики та загалом на ринку праці), забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо поєднання професійних і сімейних обов'язків, унеможливлення проявів гендерного насильства тощо.

Загальні принципи права, одним з яких є принцип рівності, являють собою основні цінності, фундаментальні положення, стандарти в забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, тому кожна розвинена держава намагається закріпити їх у положеннях своєї конституції. Відповідні принципи закріплені і в Конституції України. Зокрема, в її положеннях втілено визнаний міжнародним співтовариством принцип рівності прав і свобод жінки та чоловіка. Рівні права й можливості обох статей є одним із основних принципів демократії та поваги до людини. Важливою складовою становлення демократії є гендерна складова, яка забезпечує реалізацію конституційних прав і свобод людини без дискримінації за ознакою статі. Становлення справжньої демократії в усіх напрямках може відбуватися тільки в такому суспільстві, де реальним є принцип рівної й рівноцінної громадянської гідності жінок і чоловіків, забезпечення рівних можливостей кожному із його членів.

1. Проблема паритетності жінок і чоловіків у Конституційній Комісії

Україна ратифікувала основні міжнародні документи стосовно забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок: Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Цілі розвитку тисячоліття ООН, визначивши для себе забезпечення гендерної рівності як важливу складову подальшого розвитку та як один з пріоритетів державної політики. Демократичне суспільство повинно надавати жінкам і чоловікам рівні можливості брати участь в усіх сферах життя, у тому числі, і в доступі до владних повноважень. На національному рівні гендерна рівність гаранто-

вана, передусім, Конституцією України, Кодексом законів про працю України, а також окремим Законом України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" (2005) та іншими законодавчими актами. Але здекларована гендерна рівність не завжди спрацьовує на практиці.

Перед українською державою стоїть завдання забезпечення прав людини незалежно від її статі – таке зобов'язання України закріплено в Конституції України, в якій визначено шлях гендерного розвитку і наповнення гендерним компонентом усього національного законодавства.

Починаючи з 2014 року Україна знаходиться у перманентному процесі конституційної реформи. З березня 2015 року указом глави держави було створено Конституційну комісію. Відповідно до цього указу, комісія є спеціальним допоміжним органом при Президентові України. Основними завданнями Конституційної Комісії визначено: 1) напрацювання узгоджених пропозицій щодо проведення конституційної реформи в Україні; 2) забезпечення широкого громадського та професійного обговорення пропозицій щодо проведення конституційної реформи в Україні; 3) підготовка за результатами широкого громадського та професійного обговорення законопроекту (законопроектів) щодо внесення змін до Конституції; 4) інформування громадськості про роботу з підготовки пропозицій щодо проведення конституційної реформи, її реалізації.

Згідно з указом Президента, керівництво Конституційною комісією здійснює голова Верховної Ради України. В межах Конституційної комісії створено три робочі групи, члени яких напрацьовують пропозиції щодо змін до Конституції у питаннях децентралізації, правосуддя та суміжних правових інститутів, а також у питаннях прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Аналізуючи склад Конституційної комісії можна одразу побачити відсутність гендерної рівності, адже з 64 членів жінками є всього 8, зокрема:

1) Народний депутат України Агафонова Наталія Володимирівна;

2) завідувач кафедри конституційного права Національного університету "Одеська юридична академія", доктор юридичних наук, професор Крусян Анжеліка Романівна;

3) академік-секретар відділення цивільно-правових наук Національної академії правових наук України, академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор Кузнєцова Наталія Семенівна;

4) Народний депутат України Пташник Вікторія Юрївна;

5) Директор Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України, завідувач кафедри державного будівництва Національного юридичного Університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, Заслужений діяч науки і техніки України Серьогіна Світлана Григорівна;

6) Заступник Голови Верховної Ради України Сироїд Оксана Іванівна;

7) Голова Ради суддів України Сімоненко Валентина Миколаївна;

8) Народний депутат України Тимошенко Юлія Володимирівна.

Тобто, представництво жінок у Конституційній комісії становить лише 12,5%. Конституція України є основним законом держави, який визначає правила гри для всього суспільства, тому забезпечення рівного доступу й залучення жінок до розробки пропозицій змін до неї є важливим гендерним завданням і було б чудовою демонстрацією виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань.

2. Конституційно-правове закріплення гендерної рівності в Україні

Важливим питанням з огляду на тему нашого дослідження є аналіз конституційно-правових засад закріплення і забезпечення рівних прав, свобод та обов'язків чоловіків і жінок в українському суспільстві.

Особливістю Основного Закону України є прого-

лошення пріоритету прав людини, а також визначеного міжнародною спільнотою принципу рівності чоловіка та жінки, який є одним із визначальних принципів правового статусу людини і громадянина. Він є універсальною формою вираження юридичної рівноваги, поєднання інтересів різних людей, окремих соціальних верств і груп населення. У Конституції України, як і в конституціях більшості держав світу, закріплено такі складові принципи рівності: рівність громадян перед законом, рівність незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними ознаками тощо, рівність жінки і чоловіка. Рівність перед законом означає, що дія закону поширена на всіх, незалежно від будь-яких обставин та якостей особи. Рівність незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, майнового стану означає, що права громадян не залежать від будь-яких вищезазначених ознак. Рівність жінки і чоловіка передбачає однакові можливості статей для участі в усіх сферах суспільного життя.

Рівність чоловіків і жінок належить до основних прав людини, тому закріплення цього принципу є важливим для забезпечення прав і свобод людини і громадянина загалом. У концептуальному плані цей принцип пронизує всі конституційні права і свободи.

Конституція України, закріпивши цей принцип, політично і юридично визначила гендерну стратегію розвитку українського суспільства, зафіксувавши.

По-перше, що рівність жінок і чоловіків є одним з питань прав людини та однією з умов забезпечення справедливості, а також однією з передумов досягнення загальної рівності, розвитку й миру.

По-друге, що забезпечення рівних прав і можливостей – це основне право людини й громадянина, яке держава гарантує, а отже, зобов'язується усунути всі перепони на шляху досягнення рівності чоловіків і жінок та поліпшення становища жінок і розширення їхніх прав.

По-третє, що держава забезпечує рівність прав і можливостей статей через діяльність системи державних органів, що потребує розширення їхньої компетенції з питань гендерного виміру діяльності.

По-четверте, що визначена конституційна система прав і свобод людини й громадянина внутрішньо взаємопов'язана, а отже, право на рівність пронизує всі інші права та свободи і є їх гендерним втіленням. Це вимагає гендерного наповнення галузевого законодавства як органічного його складника.

По-п'яте, що конституційно наголошено, що перед жінками стоять загальносуспільні інтереси, пов'язані з досягненням загальної мети гендерної рівності, яких можна досягти лише спільно й у партнерстві з чоловіками. А тому поліпшення становища жінок і забезпечення рівноправності чоловіків і жінок – це питання прав людини, яке не можна розглядати ізольовано як одне з питань, що стосується тільки жінок.

По-шосте, що Конституція України, як основний закон, передбачає втілення визначених у ній норм і принципів у чинній системі законодавства і відкриває перспективи його розвитку, зокрема законодавства, що стосується забезпечення гендерної рівності.

По-сьоме, що Конституція України вказує на виконання міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, демонструє, що розширення прав і можливостей жінок, забезпечення рівноправності жінок і чоловіків розглядається як засіб побудови стійкого, справедливого й розвинутого суспільства, як передумова для досягнення політичної, соціальної, економічної, культурної й екологічної безпеки у відносинах між народами.

По-восьме, що Конституція України є першим вольовим і юридично базовим кроком у створенні правового механізму рівних прав і можливостей чоловіків і жінок.

По-дев'яте, що вказавши саме на рівність, Конституція України заклала концептуальний підхід до становища й статусу жінок і чоловіків, розвитку їхніх відносин як паритетних, гендерно збалансованих.

По-десяте, що Конституція України не тільки визначила основоположні напрями розвитку суспільства та держави, а й через рівність прав, свобод і обов'язків людини наповнила їх гендерною сутністю та змістом. Насамперед ідеться про рівні права, можливості й доступ до ресурсів, гармонійне партнерство чоловіків і жінок, що мають ключове значення для зміцнення соціальної демократії.

По-одинадцяте, Конституція України, закріпивши право гендерної рівності в системі прав і свобод, визначила напрями гендерного соціального нормотворення: системи правових гендерних норм – через систему державних органів; системи політичних гендерних норм – через програми і статuti політичних партій; системи корпоративних норм – через статuti громадських організацій; а також традицій і звичаїв – у діяльності всіх організаційних структур державного, партійного та громадського змісту, моралі – як базової нормативної основи функціонування суспільних відносин.

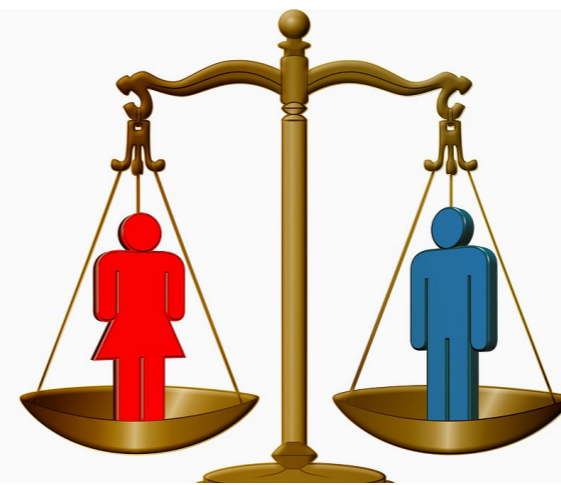
Ці та інші положення щодо рівності чоловіка та жінки зафіксовані у статтях Конституції України, в яких розкрито загальні засади конституційного ладу, права та свободи людини і громадянина, форми безпосередньої демократії, організацію та функціонування державної влади та місцевого самоврядування.

Для забезпечення рівності статей велике значення має ст. 21 Основного Закону: "Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними". Це положення Конституції України є концептуальним для рівності статей; відображає ідеали свободи, рівності та людської гідності. Конституція України розглядає рівність людей з позицій природних прав, які

має людина з народження, а тому їх захист є важливим обов'язком держави.

Захист і гарантування прав і свобод як чоловіка, так і жінки є показником рівня демократичності держави. Поняття невідчужуваності визначається через самі природні права людини незалежно від форми політичного устрою, де держава не має права їх позбавляти. Формально держава може, з

одного боку, поважати і гарантувати права людини, а з іншого – навпаки, порушувати й обмежувати їх, проте відібрати основоположні від народження права людини вона фактично не в змозі. Природні права існують незалежно від державного визнання, належать кожному від народження.

3. Дискусійні положення Конституції України у сфері гарантування рівності прав і свобод чоловіка та жінки

Найбільш системно і повно положення щодо рівності статей сформульовано в ст. 24 Конституції України, де закріплено один із аспектів принципу рівності – необхідність застосування однакових стандартів прав і обов'язків до всіх без винятку осіб. Громадяни України, незалежно від статі, мають однакові можливості щодо користування всіма конституційними правами і свободами без дискримінації та обмежень з боку держави, будь-яких організацій чи окремих осіб. Зазначена стаття складається з трьох частин, у перших двох містяться такі положення: "Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками". Таке формулювання принципу рівності в частинах першій та другій ст. 24 Конституції здійснено через поєднання позитивного і негативного способів викладу. Поєднання цих способів означає наявність як надання прав, так певних аспектів заборони у формулюваннях. Цей прийом законодавчої техніки свідчить, що вже на етапі прийняття Конституції України держава усвідомлювала необхідність як закріплення, так і забезпечення цього конституційного гендерного принципу для розбудови демократичної, соціальної, правової держави".

Частина третя ст. 24 Конституції України закріплює рівність можливостей чоловіків та жінок у

життєдіяльності країни, проте відповідні положення певною мірою мають дискусійний характер. Так, зазначена частина ст. 24 Основного Закону має таке формулювання: "Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям".

Дискусійність цього положення зумовлює формулювання, що рівність прав жінки та чоловіка забезпечена шляхом надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці. Рівність не повинна встановлюватися як норма такі умови та спосіб життя, які притаманні чоловікам. По-перше, спосіб життя чоловіків визнається за "нормативний", на який повинні рівнятися і жінки, що є свідченням збереження андроцентристського погляду на співіснування та взаємодію статей у суспільстві. По-друге, саме таке формулювання є проявом усвідомлення суспільством того, що не все гаразд у забезпеченні прав жінок: воно є мовчазним визнанням факту наявності нерівних можливостей жінок та чоловіків у різних сферах соціального буття.

Водночас у вищевказаній частині ст. 24 Конституції України закладено гендерну асиметрію, оскільки встановлено рівні можливості тільки "у громадсько-політичній діяльності, у здобутті освіти професійній підготовці, у праці та винагороді за неї, але не передбачено рівних можливостей у сімейній та всіх інших сферах життя.

Також із аналізу змісту ст. 24 Конституції України можна зробити висновок про те, що положення цієї статті передбачають стандарти прав людини з урахуванням статусу жінки-матері в суспільстві. Відповідно до частини третьої цієї статті, держава захищає права матері. Цей захист здійснюється за допомогою спеціальних заходів щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановлення пенсійних пільг, створення умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством. Тобто ми бачимо, що конституційні норми встановлюють правовий захист, матеріальну та моральну підтримку лише матерям, не згадуючи при цьому про чоловіка-батька, хоча гендерна рівність визначає однакове ставлення як до чоловіка, так

і до жінки щодо їх прав і встановлення гарантій. Під рівністю між жінками і чоловіками розуміють рівне становище, незалежність, відповідальність, участь обох статей у всіх сферах суспільного і приватного життя.

Тому закріплення в частині третій ст. 24 Конституції України положення щодо створення умов, які дають лише жінкам можливість поєднувати працю з материнством, правового захисту, матеріальної і моральної підтримки материнства і дитинства, надання оплачуваних відпусток та інших пільг лише матерям не відповідає створенню реальних відносин партнерства між жінками і чоловіками, їх відповідальності, не сприяє встановленню рівноваги в суспільному і приватному житті між жінкою та чоловіком. Тим паче, що ст. 51 Конституції України закріплює рівні права й обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї, охорону державою дитинства, материнства і батьківства. Це положення Конституції України відповідає принципу гендерної рівності, але не узгоджується з положенням частини третьої ст. 24. Цей факт свідчить про недостатньо послідовний гендерний підхід Конституції щодо рівних можливостей жінки і чоловіка в сімейних відносинах, пов'язаних з вихованням дітей.

Ці положення ст. 24 фактично обмежують права чоловіків на захист батьківства, що також призводить не тільки до колізій у свідомості, але й у практиці правозастосування, особливо, коли сім'я складається з чоловіка та дітей. Крім того, не враховується ситуація, коли вихованням дітей займаються не матері та батьки, а родичі, які відповідно не мають жодних пільг згідно з формулюванням ст. 24 Конституції України”.

Ці положення порушують принцип гендерної рівності і такий підхід є характерною ілюстрацією формального розуміння принципу гендерної рівності. Передбачене ст. 24 Основного Закону встановлення пенсійних пільг з метою охорони праці і захисту здоров'я жінок є дискримінаційним стосовно чоловіків, адже стан здоров'я має однакове значення для людини незалежно від статі.

З іншого боку, закріплення зазначених спеціальних заходів, насамперед пільг або додаткових відпусток жінкам-матерям, сприяє забезпеченню фактичної соціальної рівності шляхом встановлення формальної нерівності, тобто саме шляхом юридичних привілеїв та обмежень. Такі дії законодавця підтверджують дотримання положень ст. 4 Конвенції з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок та не відносять спеціальні заходи до дискримінаційних заходів, які заборонені.

Підсумовуючи аналіз змісту зазначеної статті,

можна дійти висновку про те, що вона містить положення, характерне для всіх базових демократичних міжнародних документів у сфері прав людини, а саме фіксує загальний принцип неприпустимості встановлення (за будь-яких соціальних чи особистих підстав) привілеїв та обмежень, тобто встановлення додаткових можливостей, позбавлення зобов'язань або звуження змісту та обсягу певних прав, а також передбачає створення особливих умов для вагітних жінок і жінок-матерів з метою встановлення гендерної рівності. Однак не можна ігнорувати той факт, що інколи дитину виховує один батько, без матері. Тоді необхідно враховувати такі обставини щодо чоловіка. Тому частина третя ст. 24 Конституції України потребує перегляду й узгодження з іншими статтями.

Крім того, хотілося б відзначити, що Конституція України закріпила положення про рівні права і свободи (частина перша ст. 24), зазначивши, що всі люди є вільні і рівні у своїх правах (частина перша ст. 21), не згадавши про рівність обов'язків, хоча виконання обов'язків є необхідним елементом демократії”, адже демократична рівноправність являє собою органічну єдність як прав, так і обов'язків. Не існує права без обов'язку, не існує обов'язку без права. Права, свободи, обов'язки та відповідальність – це елементи правового статусу особи. Це означає, що на громадян поширюються вимоги і щодо рівності несення обов'язків. Значення принципу рівності громадян у виконанні їх обов'язків, передбачених чинним законодавством, полягає в тому, що ніхто не може ухилитись від їх виконання, якщо для цього немає юридичних підстав. Таким чином, Конституція України не встановлює винятків для будь-яких соціальних груп чи окремих осіб щодо їх обов'язків. Тобто всі громадяни України незалежно від походження, соціального та майнового стану, роду і характеру занять, статі повинні дотримуватись вимог, які містяться в Конституції, окрім підстав, передбачених чинним законодавством держави.

Висновки

Отже, принцип рівності є підґрунтям усіх статей Конституції України, які регулюють політичні, соціально-економічні й інші права людини. Тому можна стверджувати, що принципово всі конституційні права ґрунтуються на принципі гендерної рівності, оскільки дискримінація з боку держави заборонена, відсутні будь-які обмеження чи привілеї щодо прав і свобод однієї зі статей. Визначення в Конституції України принципу рівноправності жінок і чоловіків свідчить про вихід Української держави на європейський і світовий рівень розв'язання гендерних проблем, правового регулювання відносин між жінками та чоловіками. Це важливий аспект розвитку людського потенціалу, подолання одвічних бар'єрів, що зумовили гендерну нерівність. З прийняттям Основного Закону конституційний процес упровадження рівності чоловіка та жінки не завершився, він триває, конкретизується в новітніх юридичних концепціях, спеціальних законах, галузевих кодексах, концепціях, підзаконних актах тощо, реалізується в процесі здійснення гендерної політики. Ситуація в сьогоденній Україні потребує реалізації послідовної державної гендерної політики, системної співпраці з цього питання органів державного управління, наукових установ, засобів масової інформації, громадських організацій та аналітичних центрів. Дотримання гендерних стандартів є не тільки індикатором рівності та демократії в суспільстві, а й обов'язковою вимогою Європейського співтовариства щодо вступу до ЄС.

МЦПД

Міжнародний центр перспективних досліджень

Тел.: +38 (044) 253-44-82

Факс: +38 (044) 253-44-82

E-mail: office@icps.kiev.ua

www.icps.com.ua